
Jolan STRAPAČ

BEZ PRIJATELJA,
NI KRŠTENICA NE BI POMOGLA

Rodena je 12. aprila 1926. godine od *Roca dr Sigismunda Šapringera (Schapringera)*, diplomiranog inženjera, i majke *Ane*, rođene *Paunz*. Otac je rođen u *Pečuju (Pécs)* u *Madarskoj*, a majka u *Osijeku*. Venčali su se 1922. godine u *Osijeku*.

Cela porodica Jolanine majke, bliža i daljnja, stradala je u logorima – od Jasenovca i Dahaua do Aušvica. Ima stariju sestru Valeriju, rođenu u Osijeku 28. jula 1924. godine, sa kojom živi zajedno u porodičnoj kući. Otac Sigismund umro je 1940. godine, tako da su rano ostale bez jednog

roditelja i zajedno sa majkom suočavale se sa mnogim nedaćama, naročito u godinama opšteg stradanja neposredno posle očeve smrti. Iako su sve tri bile zatočene u logoru Tenje kod Osijeka, dobrotom i zalaganjem prijatelja uspele su da izadu i sačuvaju živote.

Iz braka sa Lovrom Strapačem, diplomiranim ekonomistom, ima sina i kćer, koji su oboje stekli visoko obrazovanje, i troje unučadi.

Živi u Osijeku.

Moji roditelji su bili Židovi. Otac je rano izgubio svog oca, pa ga je školovao ujak Oskar Vajsmajer (Weissmayer), koji je živio i radio kao bankar u Zagrebu, a nije imao svoju djecu. Otac Sigismund studirao je u Njemačkoj, u Karlsruheu (Karlsruhe), gdje je, za vrijeme

studija, prešao na katoličku vjeru. Nikada nije govorio zašto je to učinio, pa se i majka Ana pokrstila prilikom vjenčanja. Tako smo mi djeca, Valerija i ja, odmah po rođenju postali katolici. Za vrijeme školovanja slušale smo katoličku vjeronauku. U našoj kući nikada se nije razgovaralo o vjeri ili narodnosti. Slavili smo sve blagdane, katoličke i židovske.

Prvi moj susret s antisemitizmom dogodio se kada su nas registrirali i dodijelili žute trake sa zvijezdama. Posljedice dodjeljivanja žutih zvijezda, koje smo morali nositi na rukavu, bile su, pored ostalog, i izbjegavanje pojedinih ljudi koji su do tada navodno bili prijatelji. Moja dobra prijateljica Neda Lukac nije bila takva, već mi je pomagala koliko su joj godine omogućavale. Kod nas u kući nitko se nije bavio politikom. Moj otac je uvijek govorio: „Samo je jedan Bog, a ostalo su stvorili ljudi“. Glavno je biti dobar i sve poštivati. Život me je naučio da postoje dobri ljudi, kao i oni loši.

Godina 1941. za mene i moje najbliže bila je vrlo teška. Prvo su nas obilježili žutom trakom, a neke, koji su, osim toga što su bili Židovi, bili i slobodni zidari, imali su trake na obje ruke. Svakog dana su u novinama, koje su se zvale „Hrvatski list“, izlazile nove zabrane. Na primjer, u tramvaju smo se smjeli voziti samo u prikolici i to samo u otvorenom dijelu. Na tržnicu smo smjeli ići tek poslije 11 sati, a onda je već sve bilo ili prodato ili izbirano, tako da smo uvijek veoma teško mogli nešto kupiti. Židovi su otpušteni iz službe, a oni koji su bili vlasnici trgovina prije oduzimanja dobivali bi kao neke povjerenike. Nakon nekog vremena su im ih potpuno oduzeli. Hrvatske vlasti, u zajednici sa članovima njemačkog Kulturbunda, uvele su tzv. kontribuciju. To je značilo: svim članovima Židovske općine odrediti plaćanje određene svote novca, kojom bi na neki način otkupili sebe i članove obitelji od odlaska u logor. Računi u

U šetnji sa budućim suprugom krajem 1942. godine

banci su također oduzimani. Izdato je naređenje da se svi Židovi moraju iseliti iz središta grada. Tako je k nama došla obitelj Julija Hercla (Herzla), njegova kćerka Ilze, koja je bila vjenčana pod imenom Mirjana Mihić. Suprug joj je, kao generalštabni oficir, bio odveden u zarobljeništvo, a ona se sa svoja dva sina, Mihajlom i Danilom, vratila u Osijek. Tako se naša obitelj povećala za šest članova. Njima je oduzeto imanje, pustara Drvaruša. Srećom, imali su poštenog povjerenika, koji im je ipak slao nešto hrane sa pustare.

Veoma me je pogodilo kada su me izbacili iz šestog razreda gimnazije, samo zato što sam Židovka. Među izbačenima bili su i mnogi profesori Židovi, kao na primer profesor Miroslav Polak (Pollak), profesorica Dežma, odlična matematičarka, profesor Gaun i mnogi drugi čijih se imena ne sjećam. Osječka Židovska bogoštovna općina, kako se zvala, organizirala je u jednom stanu školu, gimnaziju bez prava javnosti, tek toliko da djeca ne bi gubila vrijeme uludo. Mnogi nisu ni znali ni vjerovali što će se sve dogoditi. Tako sam i ja 1941/42. godine pohađala ovu gimnaziju, što mi je nakon rata pomoglo da lakše položim maturu. Svakim danom je bivalo sve teže. Tko god je bio u mogućnosti, kada su počela šikaniranja židovskih obitelji, a imao je pri tome i novaca, pokušao je pobjeći u Split, a zatim u Italiju, u namjeri da spasi život. Nažalost, radilo se o malenom broju Židova koji je u tome uspio i izbjegao logore ili prisilni rad. Hapšenja su značajnije započela otvaranjem logora Jasenovac i Stara Gradiška. Dovoljno je bilo da netko iz čiste zloće ili osobne koristi kaže za nekoga da je komunista ili Židov – odmah bi bio odveden u pomenute logore ili, u boljem slučaju, na prisilni rad. U prilikama kada smo izlazili na ulice, smjeli smo se kretati samo udvoje, eventualno utroje, sklanjajući se ispred svih koji su nailazili u susret.

U proljeće, 1. ožujka 1942, Židovska općina dobila je nalog za izgradnju logora izvan Osijeka, prema mjestu Tenje. Svakog dana morala se ranije završiti škola i odlaziti na prisilni rad ili, kako su to oni zvali, izgradnju naselja za Židove. Među nama bilo je i građevinara i inženjera koji su, na žalost, na takav način morali upotrijebiti svoje znanje, a mi ostali bili smo pomoćna radna snaga. Poznati osječki majstor Nojrat (Neurat), bio je zadužen za izgradnju sanitarnog čvora, koji nije imao klasičnu kupaonu već samo jednu prostoriju sa slavinama i čučavcima. To je, s obzirom na stanje u ostalim logorima, bila privilegija.

Od 1. ožujka do konačnog odvođenja u logor, 21. srpnja 1942, moja sestra i ja svakog dana smo pješice odlazile, sa svitanjem novoga dana, preko polja, da skratimo put koji je bio oko 5–6 km dug, na prisilni rad.

Radilo se od 6 ujutro do 6 navečer, s prekidom za ručak od jednog sata, ako si nešto imao za jelo, što znači ako si od kuće imao nešto da ponešeš. Gradile su se barake, visoke oko tri metra sa krovom. Dobro se sjećam jednog sparnog ljetnog podneva prije odmora. Dodavala sam kante s malterom. Mladić po imenu Eliša, primajući kantu s malterom, od umora i vrućine pao je sa gotovo završenog zida barake. Iako je preživio pad samo sa jačim nagnječenjima, nisam sigurna da je to za njega bila sreća, jer koliko znam, odveden je u logor u Njemačku i nije se vratio. Logor je trebalo što prije završiti, jer su već počela useljavanja iz okolnih mjesta. U logoru je, po mojim saznanjima, bilo oko dvije tisuće ljudi.

Još uvijek sam svakog dana išla na rad, kada su iz dakovačkog logora u logor Tenje dopremljeni neki od logoraša koji su preživjeli epidemiju tifusa u logoru. Nakon toga počelo je potajno, tokom noći, odvođenje osječkih Židova u logor Tenje. Kada smo već pomislili da su na nas zaboravili, na vrata je pozvonio neki čovjek iz policije i pitao nas što smo. Iskreno smo rekli da smo kršteni po rođenju, ali da su roditelji Židovi. Nije znao šta treba da uradi pa nas je odveo u policiju. U osječku policiju je upravo tog dana iz Vinkovaca stigao časnik po imenu Tolj, poznat kao antisemita. Odveli su nas, majku, sestru i mene, pred njega. Kao danas sjećam se njegovog strašnog pogleda. Uz silan strah objasnili smo mu da smo sestra i ja krštene od rođenja, a majka od udaje. Na to je on rekao da sestra i ja možemo ići, dok mama mora da ide u logor. Mi smo na to rekle – ako ide ona, idemo i mi! On se samo cinično nasmijao i rekao: pa, onda, idite! Na taj način smo stigle u logor Tenje 21. srpnja 1942. godine.

Na ulasku u logor nalazila se kancelarija u koju smo se morali javiti. Tu su nam tražili zlato, odnosno sve vrijedne predmete. Uzeli su nam lančiče koje smo oduvijek imali oko vrata, naušnice i zlatni sat. Sve su uredno zapisali i dobili smo svoj broj, ali ne znam koji je bio.

Drugog jutra raspoređeni smo na rad. Bilo je vrijeme žetve, te su me rasporedili na rad u polju. Prije toga nikad u životu nisam radila u polju niti držala lopatu u ruci. Na svu sreću dali su mi u zadatak da vezujem snopove žita. Tada sam bila mlada i naivna pa sam, na neki način, mislila da je to najgore što mi se može dogoditi, a to sam prihvatila kao činjenicu da to tako mora biti. Majka je bila određena na rad u kuhinji, a sestra na rad u vrtu. Spavale smo u baraci, sestra dolje, a mama i ja na katu. U pola devet uveče gasilo se svjetlo, a dežurni časnik je obilazio barake i provjeravao da li svi spavaju. I danas, kada o tome

govorim, vidim tog časnika kako prolazi barakom, a ja iz svoje perspektive vidim samo dio kape. Često sam iz straha žmirila, kako bi izgledalo da spavam, a u stvari sam kroz trepavice gledala da li će se nešto dogoditi.

Spasilac i spasena: NEDA LUKAC (levo) čijim je zalaganjem JOLAN spasena iz logora, i JOLAN iz dana o kojima se govori u njenom kazivanju

Grupa mladih koje smo nazivali „leteća ekipa“ odlazila je svakog dana, po zadatku, u grad po nedostajuće namirnice, zatim da iseljavaju stvari logoraša iz njihovih stanova, a išli su i u dom u Donjem gradu u kojem su bili zatočeni stariji Židovi koji nisu bili sposobni za rad. Jednom prilikom i ja sam se uspjela, s letećom ekipom, prošvercati iz logora i otići u taj dom. Tada sam poslednji put vidjela žive svoju baku, djeda i tete. Bilo ih je veoma teško gledati. Neki su se jedva kretali, a bilo ih je koji su ležali po stubama. Pri povratku sam bila veoma uplašena, jer nisam znala kako ću ući u logor, jer sam iz njega kriomice izašla. Na moju sreću, ispred logora su se igrala djeca koju su čuvale žene zadužene za njih, pa sam se uspjela umiješati među njih i neprimjetno vratiti u logor. Ne znam kako bih prošla da su me uhvatili.

Da nije bilo moje najbolje prijateljice, Nede Lukac, čiji je otac bio visoki časnik Nezavisne Države Hrvatske, ne znam kako bi se završila moja životna priča. Zahvaljujući njima, puštene smo iz logora 7. kolovoza 1942. godine. Koliko sam poslije saznala, iako je bio ustaša, spasio je, osim nas, još dvije židovske obitelji.

Po povratku kući trebalo je ponovo početi život, naći posao, a nisi „arijevac“. Imala sam sreću da me je gospodinu Ferdinandu Špajseru (Speiseru) mlađem preporučila gospođa Vinski, prije nego je pobjegla s obitelji u Italiju. Gospodinu Špajseru nije bilo bitno tko je tko, nego kako radi i želi li raditi. Kada sam započela s radom, velika prednost mi je bilo poznavanje njemačkog jezika, koji smo u kući koristili. Radila sam sa gospodinom Furmanom, koji je bio glavni knjigovođa. A da stvar bude ljepša, isti taj gospodin Furman radio je u Tvornici kože u vrijeme kada je moj otac tamo bio direktor.

Vrativši se iz logora, upoznala sam jednog vrlo dragog mladića kojem nikako nije išlo u glavu zašto su me odveli u logor. Stanovao je blizu mene i vidio je kada su nas odvodili. Bio je to moj budući suprug, sa kojim sam provela 56 godina sretnog braka. Rodila sam sina i kćer koji su oboje završili fakultete, zasnovali obitelji, a imam i troje unučadi.

Žao mi je svih mojih supatnika koji nisu imali sreću da prežive. Bila je to vrsna mlada generacija kojoj je život uništen u samom začetku i uvijek se pitam zbog čega, zbog čijih suludih ideja? Uz uspomene na te nemile događaje želimo da se to više nikada ne ponovi.